

foto: Ton Kruithof

“Op heel wezenlijke momenten zijn mensen onthand, of ontmond. Ze hebben geen taal.” De veelgelezen boeken van Hans Bouma geven mensen die taal. Een gesprek over het schrijven met Nederlands meest verkochte auteur.

“Ik probeer lichamelijk te schrijven”

Peter Burger en Jaap de Jong

Hans Bouma schrijft mensenboeken. *Mens* is een van de meest gebruikte woorden in zijn oeuvre. Ook in zijn titels: *God wonend bij mensen*, *Elkaars mens*, *Een mensenleven een geschenk*, *Hoe menselijker hoe beter*, *Mensen van aarde en adem*, *Allemaal mensen in de bijbel*, *Mens zijn voor de mensen* (citaten uit brieven van Albert Schweitzer), *Hoe blijf je er mens bij* (notities over huwelijk en gezin). En dat is nog maar een bloemlezing.

Bouma wil mensen bereiken. En dat lukt hem: van zijn meer dan 180 dichtbundels, verzamelingen cursiefjes, overpeinzingen en liederen zijn

Hans Bouma (1941) is theoloog, dichter, publicist en uitgever. Tot 1986 was hij dominee, en ook nu gaat hij nog elke zondag twee- of driemaal voor. Drie dagen per week werkt hij bij uitgeverij Kok Kampen. Bouma schrijft dichtbundels, cadeauboekjes en pastorale hulpboeken. Zijn poëzie en aforismen worden ook op wenskaarten en kalenders afgedrukt. Vorig jaar verscheen *Dus ik besta*, een bloemlezing van liederen, gedichten en meditaties uit 25 jaar schrijverschap.

in binnen- en buitenland twee miljoen exemplaren verkocht. Wat drijft hem tot deze ongeëvenaarde produktiviteit? En wat is het geheim van zijn succes?

Bouma's werkkamer in een Kampense nieuwbouwwijk is een wonder van

orde. De boeken staan er netjes in het gelid en zijn per plank op aflopende hoogte gesorteerd. Keurig gerangschikte kasten cd's, grote stapels boeken over muziek: muziek vult een groot deel van zijn leven. In deze kamer zet Bouma zich op de dagen dat hij niet bij uitgeverij Kok werkt, om half zeven 's ochtends aan zijn houten cilinderbureau. Bouma: “Het is een erfstuk. Ik ben niet de eerste die hieraan zit te schrijven en ik zal ook niet de laatste zijn. Die traditie geeft me een ontspannen gevoel.”

Hij schrijft vier à viereneenhalf uur. De middag en de avond zijn er om te lezen, te fietsen met zijn

vrouw, piano te spelen en muziek te luisteren (urenlang), en om vrienden te bezoeken. Om een uur of tien, half elf, is de dag weer om. "Op een ochtend schrijf ik twee of drie A-viertjes. Als je elke dag wat doet, is er na een maand een boek."

Bouma schrijft met een balpen op goedkope, ongelinieerde kladblokken. Daar hecht hij aan. "Ik raakte laatst even in paniek toen ik dacht dat ze niet meer verkrijgbaar waren. Wat ik schrijf, typ ik daarna over, maar ik verander er nauwelijks nog iets aan. Een schrijfmachine of een pc is voor mij te afstandelijk. Ik wil een hand vasthouden, dat is schrijven voor mij, iemand bij de hand nemen. Schrijven met een pen kost moeite: je krijgt pijn in je hand. Maar dat is goed, want het verhindert dat je maar raak schrijft."

• IN DE SLAAP

Bouma: "Aan proza zit meer werk, meer denkwerk, maar ook meer schrijf- en tikwerk. Met poëzie kun je bezig zijn als je fietst of loopt. Je stelt je erop in en wacht tot je iets te binnen schiet. Het is te vergelijken met het proces dat begint als je je iemands naam probeert te herinneren. Ineens, een uur of twee later, schiet die naam je te binnen. Onbewust is er dan werk verricht."

Bouma hoort bij de minderheid die schrijft zoals Mozart componeerde: zonder doorhalingen in één keer in het net. De meesten ploeteren als Beethoven brokstuksgewijs naar een gaaf eindprodukt. Bouma: "In een prachtig gedicht van Achterberg, 'Eine kleine Nachtmusik', slaapt Mozart onder zijn vleugel en in die bewusteloosheid voltrekt zich het creatieve proces. Zoals Salomo zegt: 'Hij geeft het zijn beminden in de slaap.' De muziek was er al en het was Mozarts talent dat hij die kon opvangen. Het ambachtelijke was het opschrijven ervan: je ziet zelden verbeteringen in zijn eigen partituren. Zo kan het dichten ook bij mij onder alle omstandigheden doorgaan – bijvoorbeeld terwijl ik langs de IJssel fiets. Wanneer ik ga schrijven, is het in wezen al beklonken."

Is het voor u alsof u meer het instrument bent dan de maker?

"Het overkomt me, al ben ik er wel

bij. Bij het afhandelen ben ik creatief bezig door te schrappen en te schuiven, maar het gedicht lag er al."

• SCHETSEN

Wat hebt u geleerd van de stijl van de bijbelschrijvers?

"Kuisheid: niet mooi willen schrijven, niet exhibitionistisch. Niet meer willen zeggen dan je aankunt, dan je innerlijk kunt dekken. In de manuscripten die ik lees, zie ik heel vaak dat schrijvers te compleet willen zijn in hun beschrijvingen. Te veel bijvoeglijke naamwoorden gebruiken, bijvoorbeeld. Vanochtend schreef ik zelf voor ik er erg in had 'een bittere teleurstelling'. *Bitter* heb ik geschrapt, want dat is teleurstelling altijd. Het is een obligate verbinding.

Ik heb veel geleerd van een tekenaar met wie ik heb samengewerkt, Otto Dicke. Vooral van de manier waarop hij vrouwen tekende. Hij ver-

•

"Op een ochtend schrijf ik twee of drie A-viertjes. Als je elke dag wat doet, is er na een maand een boek."

•

stond de kunst om te schetsen, net die lijnen te zetten die nodig zijn om een levend beeld te krijgen van het geheel en de discipline op te brengen om dan te stoppen. Ik denk dat een schrijver dat ook moet doen."

Zijn er woorden of uitdrukkingen die u bewust niet gebruikt?

"Tegenwoordig hoor ik mensen vaak zeggen: 'Ik heb zoiets van...' Waarschijnlijk om aan te geven dat ze aan iets universeels deelnemen. Ik vind dat ontzettend pretentius. Zeg gewoon wat je hebt."

Ook het woord *beestachtig* zal de vegetariër Bouma nooit gebruiken: "In Rwanda worden mensen afgeslacht. Dan staat met grote koppen in de krant: 'Beestachtig'. Dat vind ik een heel nare uitdrukking door wat

erachter zit. Als menselijk gedrag als beestachtig wordt gekwalificeerd, figureren dieren om onmenselijkheid te illustreren, en daar vind ik dieren te goed voor.

Ik vind alle vervlakking van taal jammer. Wat ik heel zorgwekkend vind, is de emotionele afasie waarin veel mensen verkeren. Je merkt het bij existentiële momenten. Bij geboorten, of als mensen gaan samenwonen of trouwen. En bij nog zo'n overgangssituatie, overlijden. Een uniek mens wordt aan de aarde toevertrouwd, en niemand weet iets zinnigs te zeggen, alleen maar clichés. 'De goeden gaan het eerst', of 'Het is zijn tijd geweest' – wie bepaalt dat? Nog pijnlijker is de volstreekte stilte bij begrafenissen, het ontbreken van taal.

Die emotionele afasie is niet alleen taalarmoede, het heeft ook te maken met een cultuur die alles afplat en ontkent wat ruikt naar transcendentie. Op heel wezenlijke momenten zijn mensen onthand, of ontmond. Ze hebben geen taal. De secularisatie slaat toe en ze kunnen niet meer terugvallen op de liturgische taal. De westerse cultuur verschaft hun geen passende woorden. Die cultuur laat mensen op heel fundamentele momenten alleen. Men heeft geen woorden voor opperste vreugde of verdriet. Voor die woorden komen veel mensen bij mij."

• AUTOBIOGRAFIE

Bouma is minstens evenveel een spreker als een schrijver – aan de talrijke accenttekens in zijn teksten is te zien dat het geschreven woord hem eigenlijk niet expressief genoeg is ('Pas wanneer zijn engagement jôuw engagement is, zijn keuze voor het leven jôuw keuze voor het leven, krijg je duidelijk zicht op Hem'). Bouma: "Op papier is je eigen aanwezigheid maar beperkt; het blijft behelpen."

Hij wil die aanwezigheid niet versterken door zonder omwegen over zijn eigen leven te schrijven. Over zijn echtgenote schrijven zoals Leo Vroman over zijn Tineke, dat is niets voor Bouma. "Ik heb wel eens zo'n boek geschreven, *Open kaart*, een dagboek. Maar wat hebben die autobiografische gegevens voor zin? Ik heb niet de behoefte om allerlei din- >

gen vanuit mijn eigen bestaan toe te lichten. Het kan ook afstand schep- pen. Ieder mens is een verhaal apart en mijn verhaal heeft geen voorrang boven andere verhalen."

Zolang hij zich geen voyeur gaat voelen, waardeert Bouma schrijvers die wel hun eigen leven tot onder- werp maken: "Een van de allermoste boeken die ik ken is *De Sneeuwlui- paard* van Peter Matthiessen. Een dagboek, zeer persoonlijk, maar zo geschreven dat al het particuliere wordt opgetild."

U zou zelf niet zo realistisch willen schrijven?

"Nee... Maar ik *reageer* heel realis- tisch. Om een voorbeeld te noemen: in 1992 kreeg ik te maken met een meisje van zes dat aan kanker zou overlijden, Chantal. Haar onderwij- zeres belt mij op en vertelt dat ze nog een paar maanden te leven heeft en dat zij met de klas in de Engelenmis iets wil zeggen wat haar recht doet. Naar huis lopend van Kok, dat is acht minuten, viel mij een gedicht in. Dat hoefde ik alleen nog maar op te schrijven. Zeer persoonlijk, maar ook een gedicht dat mensen als heel uni- verseel ervaren." Draagt uit zijn hoofd voor:

ZOMER

Lente werd het wel voor jou,
maar waarom?
Hoe kort was je zomer.

Wat je leven noemt.
Even reiken naar het licht,
een naam krijgen, een gezicht

om dan, net ontloken,
mijn God – afgebroken.

Lieve Chantal,
bloem van één seizoen,

het is nu dat je viel,
peilloos diep
in de armen van wie je schiep

en opbloeit
in zijn eeuwige zomer –
leven was anders
geen leven voor ons.

*In Memoriam Chantal Oskam
(6 april 1986-26 juni 1992)*

Bouma: "Pas als mensen mij aanspreken, kom ik in actie.

Schrijven is voor mij reage- ren. Ook op andere indrukken. Een reis naar de Galápa- goseilanden laat mij niet onberoerd – dat moet een bundel gedichten op- leveren. Dat is voor mij een heel na- tuurlijke reactie. Maar zelf ben ik niet de inzet, daar begin ik niet."

✦ **BEMIDDELEN**

Hans Bouma wil dienen. Zijn teksten zijn gebruiksteksten: om te zingen, om te bidden, voor de voorlezing na de maaltijd, voor liturgiecommissies en voorgangers. Ze moeten hardop gelezen en direct begrepen kunnen worden: "Ik schrijf pas iets op als ik weet hoe het klinkt. Ik moet weten dat het goed op de adem ligt, er moet een ritme in zitten." De taal moet eenvoudig zijn: "Van de onlangs overleden theoloog Mönnich is de le- gendarische uitspraak dat hij God het liefst hoorde in plat Amsterdams. Ik gebruik graag een taal die dichtbij ligt."

Bouma schreef gebeden voor ster- venden en woorden van troost voor christelijke ouders wier kinderen niet meer naar de kerk gaan. Hij lijkt op de dorpsschrijver op een plein in de derde wereld, die voor de een een liefdesbrief schrijft en voor de ander een brief aan de belastinginspecteur. Bouma: "Laatst belde een vriend op wiens relatie dreigde mis te gaan. Hij vroeg of ik een gedicht kon schrijven dat hen dicht bij elkaar zou bren- gen. Schrijven is bemiddelen. In een tijd dat mensen zelf minder taalvaar- dig zijn, bemiddel je. Ik kan me vol- ledig in een ander verplaatsen. Ik heb bijvoorbeeld heel veel over kinderen geschreven. Vaak denken mensen daarom dat ik zelf wel kinderen zal hebben, maar dat is niet zo. Wat het schrijven betreft is dat maar goed ook, denk ik. Want schrijf – als je ze zelf hebt – maar eens zó over kinde- ren dat het niet te veel aan jouzelf vastzit."

✦ **AARDSE SLA**

Sommige dichters zoeken hun woor- den op alle pagina's van het woor-

denboek: in Achterbergs verzamel- de gedichten staan titels als 'Alu- minium', 'Binnenhuisarchitec- tuur' en 'Centrifuge'. Bouma werkt met een beperkter palet. Be- halve de grote, veelomvattende woorden als *leven, liefde en naam* ge- bruikt hij bij voorkeur woorden die ontleend konden zijn aan het moder- ne eerste leesboekje, dat begint met *boom, roos, vis, vuur*. Bouma grossiert in *handen, harten, ogen* en *bloemen*: symboolwoorden, woorden die al tjokvol associaties zitten.

U gebruikt zelden woorden als ra- dijsje of tl-buis.

"Die raken me kennelijk minder."

Is dat omdat bloem en boom ruimer zijn?

"Ze zijn elementairder. Zodra het om zinfragen gaat, is het aantal tref- woorden of symbolen niet einde- loos."

Je kunt als dichter toch alle woor- den gebruiken? Rutger Kopland heeft bijvoorbeeld een gedicht ge- schreven over jonge sla ('jonge sla in september, / net geplant, slap nog, / in vochtige bedjes') dat uit- eindelijk ook over de grote dingen in het leven gaat.

"Sla is ook iets heel aards, heel ele- mentairs. In *Wijs met de dieren*, een dichtbundel over de Galápagoseilan- den, gebruik ik ook *fregatvogels* en *lavahagedisjes*. Daar ontkwam ik er niet aan. Ik denk dat we het moeten doen met het meest grondige, ele- mentaire: de aarde. Aardse taal. Een paar grondwoorden zijn genoeg om humaniteit te definiëren. Ik probeer ook om lichamelijk te schrijven, handtastelijk, dicht bij mensen te blijven die ook handen en ogen heb- ben. Aan die taal heb ik genoeg. Met tl-buizen heb ik vooralsnog minder een band. Maar *brood* bijvoorbeeld, dat vind ik uitermate wezenlijk. Over vlees zal ik nooit schrijven, daar wil ik niet van weten. *Vlees* ruikt naar iets waar ik niet zo gek op ben: lijden en dood. Dan zie ik al die dieren voor me die daarvoor moesten opdraaien. Ik ben Jezus er ook uitermate dank- baar voor dat hij leerde bidden: 'Geef ons heden ons dagelijks *brood*', en niet 'ons dagelijks vlees'. Want dan was ik niet van de partij geweest." <